

BEDECS LÁSZLÓ

„Bélyeg helyett kukac van”

Költészet a digitális korszakban

Nem sorolom, mi minden van válságban manapság, de azért jó, ha tudjuk, hogy a költészet nincs egyedül. Az értékféltők leginkább a kereskedelmi szempontok megjelenésében, az oktatás színvonalának hanyatlásában (jobb esetben csak struktúrájának átalakulásában), illetve a tévék és rádiók elitkultúra-ellenes, butító kampányaiban látják az okokat. Eszerint minden, ami a közvélemény-formáló médiumokból kimarad, úgyszólván halálra van ítélve, nem-létezőnek tekinthető. Így aztán a digitális rendszerváltás vesztese lenne a költészet is, mely sokak szemében maga az anakronizmus, lassúságával, homályosságával, utalgatásaival és más nehézségeivel együtt. Hiszen ki olvasna ma verset? És minek? Vannak ennél sokkal kellemesebb és pláne szórakoztatóbb szabadidős tevékenységek is. Sőt – mondhatná bárki – csak olyanok vannak.

De ennek nem kéne feltétlenül így lennie. A kor felgyorsult információcseréjéhez szokott *fogyasztók* igényének a vers éppenséggel meg is felelhetne, hiszen rövid, klipszerű, egy-két üzenetre épül, rendszerint van benne valami újdonság, de mégis szabályozott keretek között formálódik. Ráadásul terjedelménél fogva sokkal könnyebben továbbítható, tárolható és olvasható az új információs felületeken, például az interneten, mint bármilyen próza. Azaz a vers sokkal inkább lehetne a huszonegyedik század műfaja, mint mondjuk a nagyregény. Ez utóbbi, gondoljunk csak Esterházy, Nádas vagy Spiró újkori sikereire, mégis nagyságrendekkel több olvasóhoz jut el, mint a legsikeresebb verseskötet. Vajon miből származik ez a kétségkívül meglévő ellentmondás?

Az egyik ok a költészet ünnepélyességének máig fennmaradt illúziója lehet. Isten óvjon a küldetéses költőktől, a váteszeketől, az igazság bajnokaitól, mert alighanem ők azok, akik miatt a vers a szavatok nem-szeretem közegében marad, akik miatt a költészet valami súlyos, komoly, a felelősség üzenetet hordozó művészetnek látszik, és mint ilyen, elmélyülést, esti csendességet, kandallót, vagy legalábbis egy iskolai évnnyitót igényel – olyannyira, hogy máshol és máskor már-már szentségtörés emlegetni. Pedig a költészet nem csak ilyen, sőt, egyre inkább nem ilyen. Egyre több kötetben láthatjuk, hogy a vers lehet nyitott, játékos, olvasmányos, az élet és a halál kérdéseit elkerülő művészet is, és így rögtön élvezhetőbb, sőt átadhatóbb. És éppen ez az, amit az új média lehetőségei még egyértelműbbé tesznek. Az internet ugyanis közelebb hozta egymáshoz a szerzőt és az olvasót, sőt a szöveget és az olvasót is, de mégis csak a szöveg minőségén és milyenségén múlik, hogy ez a kapcsolat intenzívvé válhat-e. A probléma, azaz a jelenkor költészeti igényének metaforája lehetne a 2003-as *Versmetró*-projekt, melyben rövid, két állomás között

elolvasható és befogadható szövegeket kértek a szervezők neves költőktől, és a beérkezett művekkel vagy két hónapra ki is plakátolták a budapesti metró kocsijait. Csak két perc volt és van azóta is az olvasó elérésére, de ez épp elég lehet egy messze ható találkozásra – ha a művész, pontosabban a vers is nyitott erre, azaz, ha képes alkalmazkodni a befogadás megváltozott feltételeihez.

Az új média terjeszkedése és a kultúrát alakító hatása ezen a szűk példán is megfigyelhető tehát. Az irodalmi portálok, a szerzői honlapok és blogok, illetve a folyóiratok online kiadásai ugyanis nemcsak teret, azaz publikálási lehetőséget adnak a szerzőknek, hanem igényeket is megfogalmaznak velük szemben – ha kimondatlanul is. Azt régóta tudjuk például, hogy a médiumok változása átalakítja a szöveg keletkezésének feltételeit (szövegszerkesztő versus írógép, illetve kézírás), de arról ma még kevesebb szó esik – bár McLuhan beszél róla –, hogy a médiumok nem afféle súrlódásmentes csatornák, hanem maguk is alakítói, még hozzá aktív alakítói a szövegnek – azaz a befogadás feltételeire is hatással vannak. Nézzünk erre néhány példát.

Az új média költészetre gyakorolt hatásának egyik leglátványosabb területe az úgynevezett sms-költészet megszületése. A százhatvan karakternyi terjedelmet itt egy külső szempont, a mobiltechnológia vonatkozó korlátai szabták meg. És bár a kisformák (haiku, epigramma stb.) korábban sem voltak idegenek a lírától, látni fogjuk, hogy a sms-vers nem pusztán terjedelmével idomul az új médiához, hanem beszédmódjában, sőt szókészletében is, és persze azzal is, hogy megszólított és megszólítottat, azaz egy versen belüli kommunikációs szituációt is feltételez. Turczy István 2002-ben megjelent *Sms 66 kortárs költőnek* című kötete például nem csupán az akkor még viszonylag új kommunikációs forma verssé emelésének poénja miatt érdekes, hanem azért is, mert ebben a gesztusban a kor adekvát kommunikációs csatornájára tett javaslat fogalmazódik meg, némi keserőséggel persze. A hajdani episztolák, az „olvastam költőtárs”-féle versek helyét eszerint azért veszi át az sms-vers, mert az élettempó nem teszi illővé, hogy ennél hosszabban tartsuk fel az üzenet címzettjét. Így a versforma választásával – figyelem! – a szerző olyan tradicionális problémáról is gondolkodik, mint a barátságok tartalma és mélysége. Sőt, még a sms-forma egy másik fájó aspektusa is ráirányítja a figyelmet. Mégpedig a marandósággal hiú vágyára. Egyre inkább elkerülhetetlen ugyanis a szembesülés azzal a felismeréssel, hogy csak az a szöveg maradhat fenn, amelyiket valamilyen médium képes megőrizni. Az sms azonban nem ilyen, hiszen, mint tudjuk, tulajdonságait tekintve inkább a szóbeli kommunikációhoz van közel, azaz kifejezetten pillanatnyi, nem megőrzésre szánt információkat közöl. Ez pedig úgyszólván ellentétes a modern költészet létforrásával, a megőrzésre törekvéssel, vagy hadd ne mondjam, az emlékmű állítás vágyával. Mindez pedig még akkor is elgondolkoztató, ha az sms-versek paradox módon itt könyvvé szerkesztve jelennek meg, tehát mégis igyekeznek belekapaszkodni a régi, az új média által veszélyeztetett paradigmába. Másrészt azzal, hogy a versek címzettje a kortárs magyar líra krémje, a szerző a jelenkori költészet egészére ráterheli a problémát, mely ilyenformán a terjedelem, azaz a figyelem fogyásáról, a kapcsolatok, azaz az intimitás lazulásáról és a megőrizhetőség kérdésessé tételéről is szól.

De írt sms-verset (gondolom, mások mellett), Nyilas Attila, Térey János, Fodor Ákos és Varró Dániel is. Hadd foglalkozzam ezek közül most Varró Dániel munkáival. Rögtön az *sms 6* cíművel:

*hogy mondjam el milyen nagyon szeretlek én ha bakker
nem áll rendelkezésemre több csak 160 karakter*

Illetve egy másikkal, a szimpla sms cíművel, mely nem csak Varró költészetére, de a tárgyalt jelenségre is nagyon jellemző:

*azt írom + most 1 smsbe
hogy beléd vagyok kedvesem esve
vágyak dobálnak partra kivetnek
billentyűzárát oldd ki szívednek*

Ezek a kis versikék valószínűleg nem tartoznak Varró Dániel főművei közé, mégis említést érdemelnek, mert megmutatkozik bennük a kortárs magyar vers azon könnyedsége, mely nagyrészt épp Varró korábbi munkáihoz köthető, és amely az új médiáknak köszönhető szabadságérzettel töltötte meg a versnyelvet. De ezen kívül konkrétan az is, miként változhat meg a szöveg felépítése vagy képe ebben a játékban. Külön fontos kiemelni, hogy ezek a munkák a maguk ártatlanságával és bájával együtt is igencsak harciasak, és épp a tragizáló, komolykodó, kizárólag a lét mély bugyrait kutató költészetek privilégiumait támadják. Varró ugyanis azt állítja, hogy a költészet mesterség, azaz rímeket lehet akár felkérésre is faragni (elő is fordul vele), és ezek, ha értő kezekből kerülnek ki, lehetnek ugyanolyan értékesek, mint a pokol bugyraiból előtörő költemények. Sőt, mást is állít. Azt, hogy a vers elsősorban a forma miatt vers – legfőbb értéke tehát a „megcsináltság”. Én pedig azt állítom, hogy a Varró-féle költészet sikere annak köszönhető, hogy a digitális kor másféle olvasókat nevel, másféle igényekkel – és ez a költészet ezeket az igényeket ki tudja szolgálni. Ebből itt az állítás második fele az izgalmasabb. Az, hogy a médiák átalakulása közvetlen hatással lehet a költészet nyelvére és formájára. Hiszen az már csak a megerősítő visszacsatolás, hogy a megszülető új költészet új olvasókat talál, alkalmasint olyanokat, akik a klasszikus, tragizáló irodalomtól elfordultak.

Mindez azért is fontos, mert az sms-vers populárisabb formája a költészetrel való találkozás leghétköznapibb módja. Miről beszélünk? Arról, hogy aligha van olyan olvasója ennek a dolgozatnak, aki nem kapott még újévi üdvözetet, születésnapjókívánságot vagy csak egy viccesnek szánt, versbe szedett, rímelő üzenetet a telefonjára. A botcsinálta poéták kínos sorai persze igen messze vannak a vers legtagabb fogalmától is, de gondoljuk meg, sokaknak pusztán ennyi emléke maradt az irodalomról, és ha nem csipogna néha-néha a mobil, ha nem gondolná valamelyik ismerősük, hogy ez a legeredetibb vagy a legviccesebb módja a köszöntésnek, rímmel talán évekig nem találkozónának. A rímek persze olyanok, amilyenek: „Jön majd éjszakára nappal, tavasz követ minden telet, ígérem hogy mindig a legjobb barátod leszek!!!!!!!!!!!!!!” Akinek viszont nincsenek jófej barátai, az elő is fizethet a versikékre, például a <http://marcigyurmablog.uw.hu> honlapon, ahol a következőt kínálják: „Ha szeretnél egy verset kapni minden nap, amely tükrözi az adott hangulatodat, akkor csak annyit kell tenned, hogy írsz egy sms-t a 0670-5996000-re, az alábbi üzenettel: »kérekegyverset« és utána meg egyszerűen írd le, hogy milyen hangulatban vagy. Pl. álmos, ideges, stb. És percekben belül eljut hozzád a frissen íródott, szuper költemény, csak neked, csak tőlünk!!!” Végül is a vers majd minden ismerve felfedezhető ezekben

a művekben: rímelnék, próbálnak szellemesek lenni, és még egy hangulatot, ráadásul az olvasó aktuális hangulatát is kifejezik. Várható ennél több a költészettől a digitális korban (vagy akármilyen korban)? Reméljük azért, hogy igen...

Az új média költészetre gyakorolt hatásának másik terepe a technokrata szókészlet beszűrődése a költői nyelvbe. A „csúcsidő kedvezmény”, a „hekker”, a „szélessáv”, a „nincs új üzenet”, a „mentés másként”, a „billentyűzár” és az ezekhez hasonló műszavakra és kifejezésekre gondolok, melyek még ma is idegennek hatnak a szépirodalmi szövegekben, és megjelenésüket szinte kivétel nélkül egy-egy ironikus gesztus kíséri. A költészet, miközben ezekkel a szavakkal frissíti saját nyelvét és teszi eltéveszthetetlenül kortársunkká a verset, mintha azt leplezné le, milyen naiv automatizmussal vesszük át és használjuk a reklámok kínálta szótári újdonságokat. Az átlagfogyasztó ugyanis könnyen sajátjának érzi, azaz távolságtartás nélkül használja ezeket a tegnap még nem is létezett varázsigéket, anélkül, hogy egy percig is elgondolkodna a kontextusaikon vagy alkalmasint a jelentéseiken: wlan-kapcsolat, modem, hddvd, blueray, blutruth, wifi – mit kezdjünk ezekkel? Néziünk erre a kérdésre is válaszokat, és vegyük észre, hogy itt is, mint az sms-verseknél láttuk, némi nosztalgia érződik egy régi, a költészetnek inkább kedvező kor iránt. Az első Tatár Sándortól, a *Blues, melyben a szerző hamvakat west el* címűből:

*Túl, ah, a negyedik X-en
nem vidít már az Ericsson;
ha rajta SMS pittyen,
biztos, hogy mást várok titkon.*

*Nincsen kávéházi szeglet,
hol magam meglepni tudnám,
a Múza ma még kegyelget,
de holnap mondhatja: un mán.*

Ugyanő a *Szindbád visszakívánczik Ó-Budára* című versben:

*Még akkor nem lehelték Nokiába...
nem bémvén süvített még a széptevő;
volt, hogy a lány sokáig várt hiába...
Be más volt akkor, más a térerő!*

A szerelmi költészet nehézségeit már a posztmodern magyar költészet Tandori Dezső melletti első képviselője, Petri György is megénekelte a hatvanas évek végén, és a helyzet azóta sem javult: a pátosz, a lélek kiteregetése, az érzelmek ironia nélküli ábrázolása azóta sem dívik. Épp ezért lett az utóbbi évtizedek költészetének alapkérdése az, hogy miként lehet valamilyen módon visszanyerni a versbe például a szerelmet, mint témát. Voltak kísérletek például az árnyoldalak, a szakítás versbeli elbeszélhetőségére (Oravecz Imre), az idézetszerűség játékának bevonására, vagy az érzelmek nélküli testiség ábrázolásra (Orbán János Dénes), a női szempont érvényesítésére, illetve a szerepek túljátszására (Karafiáth Orsolya) és íme, most az új média nyelvének bevonása ígér új válaszokat. Király Levente írt egy igen érdekes, négyrészes sorozatot *Szerelem 1.0, 2.0* stb. címeikkel, de most mégis

megint csak Varró Dánieltől idéznék, mégpedig a *Vers az elektronikus levelekről, amiket váltunk* című szövegéből:

*az egész világ csak egy linkgyűjtemény,
s a dolgok benne a linkek –
kattintsak bárhová, te tűnsz elém,
te vagy a honlapja mindennek.*

De meg kell még említenem Térey János *Paulusát* is, melynek főhőse egy hekkerből lett rendszerfelügyelő – így a szöveg teljes egészében ráutalódik az új média nyelvére. És hadd példálózzak végül Parti Nagy Lajos versével, mely ugyan nem szerelmes, de nem ám, viszont a megszólítás miatt a levél, az e-mail és a vers egymást átszövő és kizáró attribútumai nagyon jól kirajzolódnak benne. *E-mail Móser Zoltánnak:*

*nincs mit írnom
nem kell
összeszavazni mindent
ez se vers*

*ez egy levél
a vers csak
áthullana rajta
csak átfújná a szél
át hangtalan*

*ez a levél
egy tiszta jel
egy tiszta lyuk
nem lesi önmagát
nem kérdi nézed-e*

*nem kell megírni
van*

Dolgozatomban tehát arról kívántam elgondolkodni, milyen lehetőségei vannak a szépirodalomnak, azon belül is a kortárs költészetnek a digitális korban. Mert miközben a költészet egyre inkább anakronisztikusnak tűnik a gyorsan fogyasztható médiatermékek áradatában, az internet új esélyeket is ad szerzőknek és az olvasóknak. Az irodalmi portálok, blogok és egyéb honlapok könnyen elérhetővé tették a szövegeket és a szövegekkel kapcsolatos információkat, ráadásul a vers rövidege, villanás- sőt nem ritkán klipszerűsége elvileg meg is felelne a kor fogyasztói gyakorlatának. Mindez azonban nem csak esély, de az írói gyakorlatot és gondolkodást is nagyban befolyásoló tényező, sőt a versnyelvre és a -formákra is hatást gyakorló esemény. Fentebb tehát elsősorban erre, az új média kimutatható hatásaira kívántam példákat hozni. Ezek közé tartozik a kor jellemző szavainak és fordulatainak beszűrődése a költői nyelvbe („mentés másként” stb.), a formák egyszerűsödése, a

szövegek rövidülése, azon belül is az „SMS-költészet” műfajának megszületése, vagy például a Versmetró projektjeinek sikere. Mindezek konklúziója, hogy a szép-irodalom nem csupán elszenvedője a társadalmi és technikai változásoknak – ahogy azt sokan láttatni szeretnék –, hanem haszonélvezője is. Ha élni tud az új médiumok kínálta lehetőségekkel, illetve kreatív válaszokat ad azok igényeire, a korábbinál is sikeresebb lehet. Még akkor is, ha mindez az irodalomról való gondolkodásunk változásával is együtt jár.

